

Danylenko L.

KULTURNÍ PAMĚŤ SLOVA: PŘÍRUČKA ČESKÉ LINGVOKULTUROLOGIE

К. : Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2017. — 224 с.

Володіння рідною мовою, як і оволодіння іноземною, природно пов'язувати з планом синхронії, з мовою на її сучасному синхронному зрізі. Однак найдалекоглядніші представники післясоссюрівського мовознавства, серед них і представники Празької лінгвістичної школи, усвідомлювали відносність протиставлення діячності та синхронії, наголошуючи на наявності в останньої як статичного, так і динамічного аспектів. Це стосується, серед іншого, і значення лексичних та фразеологічних одиниць, зокрема так званої діячності, чи історичної, пам'яті цих одиниць. Ця діячність пам'яті у семантиці може мати різний характер і стосуватися, наприклад, давніх, історично віддалених чи навіть архаїчних і пережиткових денотатів або ж такої екстралінгвістичної мотивації внутрішньої форми, яка з сучасної точки зору є вже непрозорою, відбиваючи натомість уже забуті реалії та уявлення минувшини. Зазначені динамічні аспекти мовної семантики можуть також мати не лише суто діячності вимір, а й утілювати в собі зв'язки одиниць з іншими мовними ареалами й культурно-історичними циклами. Інтерес і увага саме до цих сторін існування й еволюції мови в цілому та її окремих елементів і угруповань великою мірою властиві сучасному мовознавству в його антропоцентричному спрямуванні. Водночас відповідне бачення мовної семантики істотно й потрібне не лише для лінгвістики, а й для лінгводидактики.

Оцінюючи працю Л. І. Даниленко у світлі щойно наведених міркувань, маємо всі підстави стверджувати, що її тема відповідає актуальним завданням для дослідження мови, так і викладання лінгвістичних дисциплін, передусім пов'язаних із вивченням чеської мови. Ця книжка є першим у вітчизняній славістиці лінгвокультурологічним посібником, призначеним для студентів-богемістів. Промовистою є сама його назва, яка свідчить, що передусім тут йтиметься про ті одиниці чеської мови, у яких знайшла своє відображення давня й багата культура чеського народу. Дуже вдало зміст книжки розкривається дизайном її обкладинки із зображенням знакових для чеської культури постатей та реалій: короля Карла IV, «златої Праги», Національного театру тощо.

Основну частину обсягу посібника займає упорядкований за абеткою словник лексем, які виступають у його реєстрі самостійно або, частіше, у структурі фразеологічних одиниць, а серед останніх — у прислів'ях та приказках. Реєстровий список цього словни-

ка нараховує понад 400 позицій. Вибираючи одиниці з метою їх лінгвокультурологічного висвітлення, авторка брала до уваги такі чинники, як наявність у їхній структурі власних імен (*Pepík / pepík, pražský pepík/prazští pepíci, ukázat někomu, zač je v Pardubicích perník*), їхній зв'язок з фольклором (*hloupý janek / Janek, dělat ze sebe janka*), з історією (*pamatovat ještě Žižku, věrný Čech, doba temna, Otec národa, Otec vlasti, pořídít / pochodit / dopadnout jako sedláci u Chlumce, sametová revoluce, sametový rozvod*) чи літературою (*Kocourkov, robot, dělat ze sebe Švejka, dělat si švejkoviny*; пор. у «Прапороносцях» О. Гончара: «*Сержанте! Що ви з себе Швейка корчумте!*»). До перелічених чинників належить також і іншомовне походження одиниць (особливо це стосується запозичень з німецької та античних мов, пор.: *mit hubu jako šlejfir / šlejfirka, znát své Pappenheimské, není kouře bez ohně, hlad (je) nejlepší kuchař, koruna, krejcar, Advent, Vánoce*), відображення в їхній семантиці національно-культурних реалій (*malé pivo, zlata kaplička nad Vltavou*), традиційних звичаїв і вірувань (*udělat si apríl z někojho, pouštět prasátka, pomlázka, chodit na pomlázku, dostat pomlázku, dostat se/ přijít pod čepec, dát někomu košem/ dostat košem (od někojho), dát/ dostat něco do vinku, svatba v máji volá na máry*). Крім цього, Л. І. Даниленко залучила до розгляду мовно-етиметні одиниці (*ahoj, nazdar, sbohem*), прислів'я та приказки (*na svatou Kateřinu schováme se pod peřinu; když není kocour doma, mají myši př; chyba lávky*), утворення з елементів мовної гри (*Američan z Vysočan, mít peněz jako želez, Nemanice, na svatého Nikdy/Dyndy, schovat si něco pro strýčka Příkladu*), а також і такі образні сполуки, внутрішня форма яких виявляє розходження з їхніми українськими відповідниками (утворення з *grešle, koláč, hřívna*). Структура словникової статті починається, природно, з реєстрового слова з примітками щодо його стилістичного характеру, за якими йде дефініція (у випадку, коли слово виступає у складі фразеологічних одиниць, подаються також і ці останні). Наступною частиною статті є етимологічний та лінгвокультурологічний коментар (тут можуть подаватися й утворення, у тому чи іншому плані співвідносні з реєстровою одиницею, наприклад, у тексті статті під гаслом *pět*, крім реєстрових фразем *hospodařit ot desíti k pěti, tvář se jako by neuměl do pěti počítat, spočítat si na pěti prstech*, наведено також і низку інших ідіом з цим числівником), після

якого подаються приклади вживання відповідної одиниці в певному контексті та бібліографічні покликання.

Список використаних джерел (с. 11–12) налічує 21 позицію і містить, серед іншого, лексикографічні та фразеологічні джерела, а поряд із цим — і посилання на Національний корпус чеської мови. У бібліографічній частині словникових статей подибуємо також і посилання на праці самої авторки та інших богемістів, що їх наведено у списку використаної літератури, який складається з 91 позиції (с. 200–206; на с. 217–220 є ще список рекомендованої літератури для студентів).

Посібник починається зі вступу, де стисло й змістовно викладено теоретико-методологічну проблематику сучасної лінгвокультурології, а завершується методичною частиною, що містить авторські модульні тести, завдання та питання для самоконтролю. Завдання складаються з уривків з художніх творів різних жанрів, у яких студенти повинні виділити і схарактеризувати лінгвокультурні компоненти. Кожну мовну одиницю, описану в посібнику, читач легко знайде в заключному алфавітному реєстрі з посиланням на відповідну сторінку.

Основна частка обсягу словника й посібника в цілому припадає на коментар, який подано до всіх слів і виразів. Цей коментар є більш чи менш розлогим, часом охоплюючи навіть кілька сторінок тексту книжки, і містить у собі необхідні й цікаві відомості як власне лінгвістичного, так і екстралінгвістичного, насамперед історико-культурного, характеру. Вони стосуються передусім обставин, які є підґрунтям виникнення тих чи інших фразем і, отже, пояснюють їхню внутрішню форму. Оцінюючи те, як авторка розв'язує завдання історико-етимологічного коментування, слід насамперед відзначити її добру фахову ерудицію, ґрунтовну обізнаність з історією та сьогоденням чеської мови й чеської культури, що стало запорукою успішного застосування нею методу «слів і речей» у з'ясуванні генези лексичних і фразеологічних одиниць. Крім цього, у методологічному плані для її підходу характерні ще два беззаперечно позитивні моменти: це, по-перше, ретельне врахування і скрупульозна оцінка різних етимологічних версій, у яких, між іншим, містяться й авторські варіанти (скажімо, на концепцію Л. І. Даниленко щодо походження вислову *tvářit se / mračit se jako škaradá středa* посилаються і чеські дослідники — див. с. 156); по-друге, це усвідомлення авторкою можливості неединичності, множинності етимологічних рішень і, відповідно, фіксація нею випадків, що допускають наявність не одного, а одночасно кількох пояснень генези певного фразеологізму, які не є взаємовиключними. Нарешті, варто згадати й те, що авторка залучає до свого коментаря й фактичний матеріал рідної для студентів української мови та лінгвокультури і таким чином розвиває ідею А. П. Непокупного про використання відповідностей

між «своєю» та іноземною мовами з метою активізації лінгводидактичного процесу.

Цей останній аспект посібника навіть можна було б дещо посилити в подальших перевиданнях, на які ця праця, безумовно, заслуговує. Ідеться про послідовне врахування релевантних фактів передусім української, а принагідно й інших слов'янських мов, а також і дотичної екстралінгвістичної інформації. Так, уже згаданий вираз *Američan z Vysočan* можна було б *mutatis mutandis* зіставити із західноукраїнським виразом *англик із Коломиї* «селюк з амбіціями, який удає пана»¹, а наводячи прогностики, пов'язані з іменами і днями св. Барбари і св. Люції (*o svatě Barboře leživá snih na dvoře, svatá Lucie noci upije a dne nepřidá*), цікаво було б зазначити й українські народнокалендарні паралелі, пов'язані як із цими сакральними персонажами (насамперед із «православною» св. Варварою, напр., *Варвара ночі урвала*), так і з датами їх ушанування (Варвара 4/17 грудня, Люція 13 грудня). Можна було б ще згадати, що мощі великомучениці Варвари зберігаються у Свято-Володимирському патріаршому кафедральному соборі в Києві (до речі, твердження про деканонізацію її Ватиканом на с. 23 не зовсім точне, оскільки її не було вилучено із загального списку католицьких святих). Проведення подібних мовно-культурних ізголів, привернення уваги студентів до збігів і розбіжностей, можливих у таких випадках, сприяло б формуванню у майбутніх фахівців зі слов'янської філології компаративно-типологічного «бачення» відповідного фактажу. Проте зміст посібника і в його нинішньому стані переконливо засвідчує: європейський мовно-культурний ареал попри всі наявні в ньому відмінності між мовами і конфлікти між їхніми носіями водночас виявляє ознаки цілісності, що й дає підстави говорити про нього як про певне єдино-роздільне ціле. А це є ще однією причиною, чому рецензована праця могла б слугувати зразком для укладання подібних посібників на матеріалі інших слов'янських мов, що заповнило б лакуни в нашій лінгводидактичній літературі і стало б додатковим поштовхом, який стимулював би лінгвістичні студії в царині компаративно-типологічного дослідження мовних картин світу слов'янських народів з особливою увагою до співвідношення в них універсального й національного, питомого й запозиченого.

Рецензований нами посібник свідчить і про важливість іншої єдності — єдності академічної та університетської науки. Авторка посібника багато років успішно поєднує у своїй діяльності ці два напрями — академічно-науковий і науково-педагогічний. Є всі підстави вважати, що це позитивно позначилося на результатах її діяльності взагалі і на високому теоретико-методологічному й методичному рівні цієї книжки зокрема. Напи-

¹ Хобзей Н. та ін. Лексикон львівський поважно і на жарт.— Л., 2009.— С. 53.